

В І Д Г У К

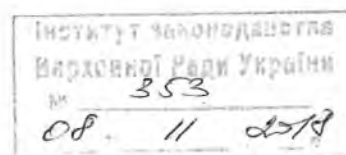
офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента Спектор
Ольги Михайлівни на дисертацію Богатчук Дар'ї Петрівни «Принцип
добросовісного виконання міжнародних зобов'язань», подану на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (спеціальність
12.00.11 – міжнародне право)

Аналіз рукопису дисертації, автореферату та публікацій автора дисертації за темою дослідження дозволяє висловити такі судження та висновки щодо відповідності даної кваліфікаційної наукової праці вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 зі змінами.

Актуальність теми дослідження.

Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань є одним з основних принципів міжнародного права, принципом, що має першочергове значення для міжнародного правопорядку, миру і безпеки у світі. Зазначений принцип є основою системи міжнародно-правових норм, без якого реалізація цих норм була б неможливою.

Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань становить складний предмет дослідження, що включає у себе багато аспектів та порушує проблеми, які є ключовими для міжнародного права. Проте, цей принцип у сучасній науці міжнародного права належним чином не досліджено.

Наукова праця Богатчук Д.П. є першим в українській науці дослідженням принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, здійсненим у дисертації на основі об'єктивного, всебічного аналізу та з урахуванням змін, які відбулися у міжнародному праві протягом останніх десятиліть.

Рецензована дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи відділу європейського права та міжнародної інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України за такими темами: «Проблеми правового забезпечення виконання Україною міжнародних зобов'язань» (державний реєстраційний № 0111U000578) та «Правові механізми інтеграції України до європейського правового простору» (державний реєстраційний № 0111U000579).

Таким чином, дисертація Богатчук Д.П. є актуальним дослідженням як для вітчизняної, так і для зарубіжної науки, а також для практики.

Оцінка обґрунтованості, достовірності, наукової новизни, теоретичного і практичного значення положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

На підставі аналізу тексту дисертаційної роботи та автореферату дисертації можна зробити висновок про наявність у дисертантки достатньо глибоких знань з основних питань міжнародного права, що дозволило їй сформулювати науково обґрунтовані та достовірні висновки з теми дослідження.

Наукова достовірність і обґрунтованість результатів дослідження підтверджується значним обсягом проаналізованих автором дисертації джерел, ґрунтовною нормативною та емпіричною базою дослідження, що включає Статут Організації Об'єднаних Націй, який був підписаний 26 червня 1945 року та набув чинності 24 жовтня 1945 року, Віденську конвенцію про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, Віденську конвенцію про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 березня

1986 року, Декларацію про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, від 24 жовтня 1970 року, Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01 серпня 1975 року, Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння Комісії з міжнародного права Організації Об'єднаних Націй, ряд резолюцій Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН, двосторонніх і багатосторонніх договорів між державами, документів регіональних міжнародних організацій тощо, а також рішення Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних судових органів, приклади застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань у практиці міжнародних відносин. У дисертації міститься аналіз великої кількості вітчизняних та зарубіжних праць, серед яких праці Б.В. Бабіна, М.О. Баймуратова, Я. Броунлі, М.В. Буроменського, В.Г. Буткевича, О.В. Буткевич, О.О. Гріненко, А. Д'Амато, В.М. Денисова, А.І. Дмитрієва, О.В. Задорожнього, Н.В. Захарової, К. Іглтона, Г.В. Ігнатенка, Р.А. Каламкар'яна, Г. Кельзена, О.Л. Копиленка, Ж.-П. Кота, Г. Лаутерпахта, В.А. Ліпкана, І.І. Лукашука, С.О. Мельник, В.В. Мицика, В.І. Муравйова, Дж. О'Коннора, Р.А. Петрова, В.М. Репецького, А.М. Талалаєва, В.Я. Тація, О.І. Тіунова, Х. Уолдока, М.О. Ушакова, М. Фітцморіса, Т. Френка, Дж. Хамфрі, А.С. Шелудченкової, Ю.С. Шемшученка, М. Шоу та ін.

Достовірності, обґрунтованості та об'єктивності наукових положень дисертації сприяло також застосування широкого переліку загальнонаукових та спеціально-правових методів дослідження, зокрема діалектичного методу, методу системно-структурного аналізу, логіко-юридичного, історико-правового, порівняльно-правового методу, методу класифікації, аналітичного методу, метод синтезу, індукції, дедукції, узагальнення та аналогії.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і

рекомендацій значною мірою обумовлено правильною структурою дисертації, що складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатку. Дисертаційний матеріал викладено послідовно, чітко, логічно та зрозуміло.

У вступі до дисертації обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, розкрито мету та завдання дослідження, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено інформацію про апробацію результатів дисертації, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі дисертації «Правова природа принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань» (с. 23 – 74) автором проаналізовано нормативне закріплення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, досліджено наукові підходи до визначення змісту та поняття принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, сформульовано поняття принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань та виокремлено елементи його змісту, з'ясовано місце зазначеного принципу у системі міжнародного права.

У другому розділі дисертації «Сфера дії принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань» (с. 75 – 128) визначено міжнародні зобов'язання та коло суб'єктів міжнародного права, на яких поширює дію принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Також у цьому розділі встановлено кореляцію принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з принципом *pacta sunt servanda*.

У третьому розділі «Застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань» (с. 129 – 182) висвітлюються умови реалізації принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, добросовісність та інші ознаки застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, а також правові межі застосування

зазначеного принципу.

Варто відзначити деякі висновки та інші наукові положення, сформульовані автором за результатами дисертаційної роботи, які, зважаючи на їх наукову новизну, заслуговують окремої уваги.

З урахуванням неповноти наукових досліджень щодо принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, автором було сформульовано авторське визначення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Як зазначено в дисертації, принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань є загальновизнаною, універсальною, системостворчою і основоположною нормою міжнародного права, що відображає зобов'язання суб'єктів міжнародного права добросовісно виконувати відповідно до міжнародного права взяті ними міжнародно-правові зобов'язання та має визначальне значення для гарантування міжнародного миру, міжнародної безпеки, міжнародного правопорядку та ефективного співробітництва держав, а також для реалізації інших принципів та норм міжнародного права (с. 49, 73-74, 183-184).

Дисертанткою виокремлено перелік таких елементів змісту принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань: (а) обов'язковість виконання міжнародних зобов'язань, взятих суб'єктами міжнародного права; (б) добросовісність виконання міжнародних зобов'язань, взятих суб'єктами міжнародного права; (в) виконання міжнародних зобов'язань згідно з нормами міжнародного права; (г) юридична відповідальність за порушення міжнародних зобов'язань (с. 48-49, 74, 184).

Важливим результатом дослідження Богатчук Д.П. є усебічне визначення сфери дії принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань за колом суб'єктів міжнародного права та міжнародних зобов'язань, на яких поширюється дія зазначеного принципу. Схвально слід оцінити висновок авторки про те, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань застосовується до всіх зобов'язань з міжнародного права та поширюється на всіх суб'єктів міжнародного права (с. 127-128, 184).

Позитивної оцінки заслугоує запропоноване автором наукове положення про те, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань визначає також обов'язковість та юридичну силу односторонніх актів, які можуть бути джерелами міжнародних юридичних зобов'язань (с. 99, 128).

Автор зазначає про зростаючу роль односторонніх актів у сучасному міжнародному праві (с. 4) та наголошує на тому, що кожна заява представників держави на міжнародному рівні має бути виваженою, узгодженою та ретельно обдуманною (с. 99). Зазначені наукові положення, безумовно, є важливим для практики міжнародних відносин та розвитку ефективного і взаємовигідного співробітництва держав згідно з принципом добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Зважаючи на зазначене, цікавим результатом дослідження є пропозиція автора розглядати Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум) як документ, що підтверджує та фіксує односторонні юридично обов'язкові заяви Росії, Великої Британії і США, якими ці держави взяли на себе відповідні міжнародні зобов'язання щодо України та на які поширює свою дію принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (с. 19, 147, 148). Наведена характеристика може мати важливе значення у практиці міжнародних відносин України, зокрема, у відносинах з Російською Федерацією.

Варто також відзначити практичне значення наданої у дисертації системної, послідовної та логічної характеристики добросовісності як невід'ємної ознаки застосування принципу добросовісного виконання міжнародних (с. 149 – 164).

Практичну користь матимуть висновки дисертантки стосовно реалізації принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, що залежить від імплементації на міжнародному і внутрішньодержавному рівні міжнародно-правових норм (с. 129). У дисертації зазначено, що у сучасному

міжнародному праві, за загальним правилом, держава самостійно визначає та обирає засоби та способи виконання міжнародних зобов'язань, забезпечуючи при цьому, щоб виконання міжнародних зобов'язань здійснювалось згідно з принципом добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (с. 181). Як правильно відзначає автор, принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань передбачає обов'язок держав приводити у відповідність, узгоджувати своє національне законодавство і практику зі своїми міжнародними зобов'язаннями, а також встановлювати належні механізми імплементації і реалізації положень міжнародного права, забезпечення виконання міжнародних зобов'язань (с. 181).

Окремої уваги заслуговує характеристика автором місця принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань у системі міжнародного права (с. 54 – 72).

Автор вказує на взаємозв'язок принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з іншими принципами (с. 68) та приходять до висновку, що цей принцип є необхідним для реалізації інших основних принципів міжнародного права та проявляє свій зміст і знаходить свою реалізацію через взаємозв'язок із ними (с. 74).

Відзначаючи зв'язок принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з принципом верховенства права, дисертантка слушно стверджує, що реалізація принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань має відбуватися згідно з принципом верховенства права, а принцип верховенства права не може бути реалізованим у міжнародному праві без застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (с. 71).

Слід погодитись з висновками дисертантки, до яких вона прийшла в результаті визначення співвідношення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з принципом *pacta sunt servanda*, а саме: принцип *pacta sunt servanda* є історичним фундаментом та складовою принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, формування якого

стало логічно необхідним з розвитком міжнародних відносин та необхідністю гарантувати добросовісне та обов'язкове виконання всіх зобов'язань, що виникають з міжнародного права, усіма суб'єктами міжнародного права; принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань має більш широку сферу дії у міжнародному праві, ніж принцип *pacta sunt servanda* (с. 128).

Окрім того, дисертанткою визначено особливості співвідношення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з клаузулою *rebus sic stantibus* та відзначено «недоцільність категоричного протиставлення клаузули *rebus sic stantibus* щодо докорінної зміни обставин та принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, адже положення щодо *rebus sic stantibus* мають застосовуватися, посилення на докорінну зміну обставин має здійснюватися відповідно до чітко визначених умов та з дотриманням принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань» (с. 167).

При цьому, як наголошується у дисертації, відмова від виконання міжнародних зобов'язань та припинення міжнародних зобов'язань, незалежно від джерела їх закріплення, в тому числі міжнародних зобов'язань з односторонніх актів, та незалежно від підстав для відмови та припинення, в тому числі у зв'язку з докорінною зміною обставин, має відбуватися згідно з чинним міжнародним правом, зокрема, згідно з міжнародно-правовими нормами щодо недійсності, припинення та зупинення дії міжнародних договорів (с. 182).

Позитивну оцінку заслуговують висновки дисертантки щодо нормативного закріплення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. У дисертації встановлено, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань вперше було нормативно закріплено у Статуті ООН, який містить елементи змісту принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, проте не передбачає чіткого формулювання зазначеного принципу (с. 73). Як зазначає

дисертантка, подальший розвиток та кодифікацію як основний принцип міжнародного права принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань отримав у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, яка була прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року та передбачила характеристику нормативного змісту зазначеного принципу, а також у Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01 серпня 1975 року, в якому цей принцип було остаточно сформульовано (с. 73).

Дисертанткою сформульовано слушні висновки щодо значення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Зокрема, виявлено адаптивну та стабілізаційну функцію цього принципу, який має забезпечувати адаптивність міжнародно-правового регулювання до змін міжнародних відносин, а також стабільність основоположних засад міжнародного права, незважаючи на вказані зміни (с. 127, 128).

У висновках до дисертації вказується на те, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань має бути віднесений до імперативних норм загального міжнародного права *jus cogens*, передбачає зобов'язання *erga omnes*, перетворює міжнародно-правові норми на систему міжнародного права та становить юридичне джерело обов'язкової сили міжнародного права (с. 184).

З огляду на вказане вище слід констатувати, що автором дисертації досягнуто поставленої мети дослідження (вдалося на основі всебічного та об'єктивного вивчення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань визначити правову природу, сферу дії та особливості застосування зазначеного принципу), а також виконано усі завдання дослідження.

Вищенаведені та інші викладені у дисертації наукові положення, висновки, узагальнення та пропозиції характеризуються актуальністю, науковою новизною та становлять внесок Богатчук Д.П. у розвиток науки

міжнародного права, а також в утвердження основоположного принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, в тому числі у міжнародній практиці нашої держави.

Повнота викладу положень дисертації в опублікованих працях автора.

Основні положення і висновки, сформульовані в дисертаційній роботі, викладені чотирнадцяти наукових публікаціях (з яких вісім статей у наукових фахових виданнях України та в іноземному науковому фаховому періодичному виданні, тези шести доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях), обговорювалися на засіданнях відділу європейського права та міжнародної інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України, а також були апробовані на семи міжнародних науково-практичних конференціях: «Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС» (юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 08.06.2018 р., м. Київ); «Повторне відкриття західної правничої традиції в Україні – перспективи для розвитку сучасної української правової культури? Діяльність Станіслава Дністрянського, Ойгена Ерліха та Ернеста Тілля» (16.05.2018 р. – 18.05.2018 р., м. Тернопіль); «Сучасна юриспруденція Європейського Союзу: взаємодія права, нормотворчості та практики» (17.04.2018 р., м. Люблін, Республіка Польща); «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ» (06.04.2018 р. – 07.04.2018 р., м. Острог); «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (30.03.2018 р. – 31.03.2018 р., м. Дніпро); «Пріоритетні проблеми реформування системи законодавства України» (21.10.2016 р. – 22.10.2016 р., м. Київ); «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті» (16.10.2015 р. – 17.10.2015 р., м. Львів). Основні результати та основний зміст дисертаційного дослідження достатньо повно висвітлено в наукових публікаціях Богатчук Д.П., що відповідає встановленим вимогам та засвідчує достатній рівень апробації отриманих результатів.

Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату.

Зміст автореферату належним чином розкриває основні наукові результати, положення, висновки та рекомендації, що викладені в дисертації.

Дисертацію та автореферат виконано державною мовою, грамотно та стилістично коректно. Зміст дисертаційного дослідження відповідає заявленій темі та спеціальності 12.00.11 – «міжнародне право».

Подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук дисертація підготовлена та оформлена відповідно до вимог, які висуваються до такого виду робіт.

Зауваження до дисертаційної роботи та дискусійні положення.

Відзначивши достатньо високий науковий рівень виконаного дослідження, слід висловити деякі зауваження та вказати на деякі дискусійні положення, які потребують додаткового пояснення.

1. Зважаючи на встановлений у дисертації взаємозв'язок та взаємозалежність принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань та принципу верховенства права (с. 4, 70, 71), дослідження, безумовно, збагатилося б науковим тлумаченням дисертанткою положення «згідно з буквою та духом», яке вживається у тексті дисертації в якості певної характеристики виконання міжнародних зобов'язань (с. 162, 181, 186).

2. З урахуванням зв'язку міжнародного права та міжнародної моралі, в дисертаційному дослідженні більше уваги варто було би приділити моральній (етичній) складовій у змісті принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

3. На сторінці 163 дисертації автор зазначає про те, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань передбачає також необхідність прагнення до взаєморозуміння між суб'єктами. Дане положення потребує додаткового роз'яснення.

4. В цілому структура дисертації побудована логічно, проте, на наш погляд, з метою кращого сприйняття матеріалу дослідження підрозділ

дисертації щодо кореляції принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань та принципу *pacta sunt servanda* потрібно було включити до розділу 1, а не до розділу 2 дисертації.

Разом з тим, вищенаведені зауваження мають дискусійний та рекомендаційний характер і жодним чином не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційної роботи Богатчук Д.П., яка є кваліфікованою науковою працею, що виконана на належному науковому рівні, характеризується актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що дисертаційна робота Богатчук Дар'ї Петрівни «Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань», подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, є завершеним комплексним науковим дослідженням та відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, зі змінами, а її автору – Богатчук Дар'ї Петрівні – за підсумками публічного захисту може бути присуджено науковий ступінь кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – «міжнародне право».

Офіційний опонент:

*Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Київського міжнародного університету*

О.М. Спектор

__ листопада 2018 р.

Власноручний підпис

Спектор О.М.

авіряю старшим

Наганьшик М.А.

Зеленярова І.В.

